

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління

Гаврильчук Наталія Юріївна

УДК 351.82

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«Напрями удосконалення політики доходів
в умовах ринкових трансформацій»

281 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
Золотницька Юлія Вікторівна
кандидат економічних наук, доцент

АНОТАЦІЯ

Гаврильчук Н. Ю. Напрями удосконалення політики доходів в умовах ринкових трансформацій. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування – Поліський національний університет, 2021.

Розглянуто питання фінансової автономії місцевого самоврядування у сучасних умовах ринкових трансформацій, визнання самостійності місцевого самоврядування та його меж. Визначено класифікацію автономії в контексті місцевого самоврядування, а також організаційно-правові засади її існування. Наведена роль місцевих бюджетів та бюджетних можливостей у забезпеченні фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Проаналізовано взаємозв'язок понять бюджетний, податковий та фінансовий потенціал.

Ключові слова: бюджетний потенціал, органи місцевого самоврядування, податки, соціально-економічний розвиток, фінансова незалежність.

SUMMARY

Gavrilchuk N. Yu. directions for improving income policy in the context of market transformations – Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for a master's degree in specialty 281 – Public administration and administration. – Polissia national university, 2020.

The issues of financial autonomy of local self-government in modern conditions of market transformations, recognition of the independence of local self-government and its borders are considered. The classification of autonomy in the context of local self-government, as well as the organizational and legal basis for its existence, is defined. The role of local budgets and budgetary opportunities in ensuring the financial independence of local self-government bodies is given. The interrelation of the concepts of budget, tax and financial potential is analyzed.

Key words: budget potential, local self-government bodies, taxes, socio-economic development, financial independence.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	5
Висновки до розділу 1	12
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	13
Висновки до розділу 2	20
РОЗДІЛ 3. ПАРАДИГМА ВИБОРУ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ АВТОНОМІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	21
Висновки до розділу 3	25
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	29
ДОДАТКИ.....	32

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан децентралізації в Україні визначає нагальну необхідність постійного вдосконалення інфраструктури забезпечення публічних інституцій з метою підвищення інформованості директивних органів усіх рівнів у цьому питанні та надання їм більш точної інформації, яка має бути закладена в основу національної та міжнародної політики, що водночас має забезпечувати їм можливість своєчасно аналізувати цю інформацію.

Проблема правового, організаційно-економічного та суспільного статусу автономних утворень розглядалося багатьма вченими, зокрема, С. Авакяном, А. Батановим, В. Борденюком, А. Копиленко, М. Онищенко, В. Шаповалом та іншими. При цьому, на наш погляд, питання визначення поняття автономії місцевого самоврядування, перебувають у постійній динаміці і залишаються актуальними, а отже, потребують подальшого вивчення та наукового дослідження в контексті реформ і трансформацій місцевого самоврядування.

Мета і завдання дослідження. Основною метою наукового дослідження є концептуалізація положень фінансової автономії місцевого самоврядування, обговорюваних сучасним науковим співтовариством, виявлення основних критеріїв і оптимальних моделей їх фінансової автономії. Досягнення мети розкрито у відповідях на завдання: 1) узагальнення підходів до визначення суті місцевого самоврядування та моделі їх фінансування; 2) систематизація знань щодо механізмів управління доходами та видатками місцевих бюджетів з урахуванням зарубіжного досвіду; 3) обґрунтування пріоритетних цілей та механізмів формування засад фінансової автономії. *Об'єктом дослідження* є механізми формування доходів місцевих бюджетів громад України. *Предметом дослідження* –

організаційно-правові основи забезпечення сталого розвитку та спроможності територіальних громад.

Методи дослідження. Виконання дослідження здійснено у відповідності від встановлених задач за використання таких методів: аналізу і синтезу, діалектичний, групування, математичної статистики, порівняння, системно-структурного аналізу.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження представлені на шостій Міжнародній науково-практичній конференції «Інструменти і практики публічного управління» (м. Житомир, 25 червня 2021 року), Міжфакультетській студентській науково-практичній конференції за результатами I туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт «Студентські наукові читання» (м. Житомир, 15 грудня 2021 р.); Конференції науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та молодих вчених «Наукові читання – 2021» (м. Житомир, 15 травня 2021 р.).

Публікації. Положення кваліфікаційної роботи висвітлені у тезах з науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг кваліфікаційної роботи. Робота здобувача освітнього ступеня складається з анотацій вступу, висновків, трьох розділів, списку використаних джерел, додатків. Обсяг друкованого тексту – 37 сторінок. Список використаних джерел містить 23 найменування.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Фундаментальним принципом організації і діяльності місцевого самоврядування є його самостійність, або, як часто цей принцип позначається в міжнародних документах і нормативно-правових актах зарубіжних країн, принцип місцевої автономії. Автономія і самостійність місцевого самоврядування - як основи суспільства в межах функцій і повноти місцевих громад – загально визнаний сучасний конституційно-правовий принцип [7]. Не випадково одним з найважливіших стратегічних завдань в рамках реформування владних інститутів управління є створення системи органів місцевого самоврядування, яка відповідала б належним чином, з одного боку, сучасним потребам і завданням держави, а з іншого боку, принципам Європейської хартії місцевого самоврядування. У зв'язку з цим вкрай актуальною стає проблема формування такого механізму взаємодії державного управління з місцевим самоврядуванням, який забезпечував би реалізацію конституційного принципу автономії та самостійності місцевого самоврядування.

Вирішальну роль у забезпеченні фінансової незалежності органів місцевого самоврядування відіграють місцеві бюджети, а перспективи її посилення пов'язані, головним чином, з реалізацією бюджетних можливостей. Тому особливу увагу має бути приділено дослідженню бюджетного потенціалу органів місцевого самоврядування та механізму його використання з метою забезпечення їх фінансової незалежності [12]. Вирішення цього завдання вимагає з'ясування суті поняття «бюджетний потенціал», тому що воно ще не набуло широкого поширення у вітчизняній науковій літературі.

Потенціал (від лат. "*potentia*" – сила) у широкому розумінні ототожнюється в окремих виданнях із сукупністю наявних можливостей, сил, запасів, засобів, які можуть бути використані [1], тому іноді під потенціалом розуміють тільки сукупність певних видів ресурсів [2]. Однак, таке трактування занадто вузька і не повністю розкриває зміст цього поняття. Більш повно його суть відображена в економічній літературі, де потенціалом вважаються не тільки ресурси, але і їх оптимальна структура, а також вміння раціонально використовувати їх для поставленої мети [11]. У ряді публікацій визнано, що потенціал – це приховані здібності, сили для будь-якої діяльності, які можуть виявитися за певних умов [13]. Отже, поняття «потенціал» характеризує як можливість, так і здібностями, здатністю, а не лише сукупністю наявних ресурсів, необхідних для досягнення певних цілей, а й можливість їх використання.

У сучасній економічній літературі часто використовують дефініції «фінансовий потенціал» і «податковий потенціал». Однак, за своєю суттю вони змістовно різні, а також не можуть ототожнюватися з поняттям «бюджетний потенціал», не можуть бути застосовані замість нього. Часто у наукових публікаціях, коли мова йде про фінансовий або податковому потенціалі територіальної одиниці, фінансовий потенціал ототожнюють із сукупністю всіх фінансових ресурсів території, а податковий потенціал вважають складовою, яка характеризує можливість збору на цій території податків і інших обов'язкових платежів [4].

Одне з не багатьох визначень бюджетного потенціалу запропоновано колективом вчених, які застосовують його виключно до держави в цілому і тлумачать дещо вузько – як здатність бюджетного механізму акумулювати фінансові ресурси [17]. Проте, вартим уваги є підхід вчених до виділення можливого і реального бюджетного потенціалів. Під першим вони розуміють потенційну можливість акумулювання фінансових ресурсів у бюджетній системі, тоді як реальний бюджетний потенціал, на їхню думку, відображає фактичний обсяг бюджетних ресурсів держави [5]. Слід, однак, констатувати,

що недостатня кількість та глибина теоретичних досліджень, присвячених проблематиці бюджетного потенціалу як у вітчизняній і зарубіжній літературі, викликає ряд дискусій та неоднозначних трактувань цього поняття. Наприклад, автори часто вважають, що бюджетний потенціал – являє собою оцінку можливих бюджетних надходжень визначеного рівня всіх або окремих видів податків зазначеної території на чітко названий рік [6]. Ми не можемо погодитися з їх думкою, адже у цьому випадку мова йде, безумовно, не про бюджетний, а лише про податковий потенціал території.

Заслуговує на увагу визначення вчених, згідно з яким бюджетним потенціалом регіону вважається сукупність економічних і нормативно-правових умов, що дозволяють зібрати оптимальний обсяг доходів, що покривають нормативні витрати регіону, а також забезпечити цільове та ефективно їх використання [7]. Недоліком цього трактування є те, що воно не є універсальним, а пристосоване до методики вирішення конкретної проблеми – оптимізації впливу бюджету на соціально-економічний розвиток регіону. Однак, зазначене визначення містить дві важливі, на наш погляд, деталі, що дозволяють краще розкрити зміст бюджетного потенціалу та виділити його атрибутивні ознаки. По-перше, автори справедливо відзначають, що бюджетний потенціал визначає не лише економічні, а й нормативно-правові умови. По-друге, він пов'язаний з можливостями не лише формувати доходи, а й здійснювати бюджетні витрати [9].

До вивчення сутності бюджетного потенціалу підійшли дослідники, які розкривали його з позиції дослідження ролі бюджету як фактора економічного зростання держави. Автори вважають бюджетним потенціалом «реальні можливості максимального використання наявних ресурсів бюджетної системи протягом певного періоду часу» [8], а отже ототожнюють його з потенціалом всієї бюджетної системи держави. Не применшуючи цінності наведених трактувань, відмітимо, що вони стосуються не стільки бюджетного потенціалу у його широкому розумінні, скільки вузьких, більш конкретизованих понять. Вони істотно відрізняються між собою, адже різна і мета реалізації по-

тенційних можливостей. На наш погляд, бюджетний потенціал у широкому сенсі – це всі бюджетні повноваження і ресурси органів місцевого самоврядування та державної влади, які використовуються або можуть бути використані для досягнення певної мети, реалізації завдань цих органів. Таким чином, ми виділяємо дві основні складові бюджетного потенціалу: 1) бюджетні ресурси – сукупність коштів, які акумулюються і перерозподіляються через бюджет (причому має значення не тільки їх обсяг, але і структура) та 2) бюджетні повноваження [11].

Бюджетний потенціал фінансової незалежності органів місцевого самоврядування являє собою сукупність реальних можливостей забезпечення незалежності їх у питаннях формування, використання та регулювання місцевих бюджетів. Його суть розглядається нами відповідно до трактування бюджетного потенціалу у широкому його сенсі, проте з урахуванням конкретного цільового призначення, яке полягає у забезпеченні фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, обумовлені специфічні принципи, напрями та механізм реалізації бюджетного потенціалу.

Бюджетний потенціал є головною, але не єдиною складовою сукупного потенціалу фінансової незалежності місцевого самоврядування, адже у його формуванні не задіяні позабюджетні фонди територіальних громад та фінансові ресурси підприємств та організацій комунальної власності. Співвідношення податкового, бюджетного та сукупного потенціалів фінансової незалежності органів самоуправління можна відобразити таким чином:

$$U_r \leq U_b \leq U_s \quad (1.1)$$

де U_r – податковий потенціал;

U_b – бюджетний потенціал;

U_s – сукупний потенціал [18].

Повнота використання бюджетного потенціалу як найважливішої складової сукупних важелів та стимулів фінансової незалежності територіальних громад вирішальною мірою позначається на рівні їх розвитку [2]. При цьому ступінь бюджетної самостійності органів місцевого самоврядування зале-

жить, насамперед, від глибини і характеру перерозподілу бюджетних повноважень, джерел доходів і компетенцій щодо здійснення видатків між місцевим самоврядуванням і державною владою [9].

Пропонуємо виокремити наступні шляхи реалізації бюджетного потенціалу фінансової незалежності місцевого самоврядування:

1. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування у бюджетному процесі, яке полягає, насамперед, у наданні органам самоврядування бюджетних прав, володіння якими є атрибутивною ознакою їх фінансової незалежності, зокрема: проводити власну, відносно незалежну від загальнодержавної, місцеву фінансову та бюджетну політику; самостійно складати, затверджувати та організовувати виконання місцевого бюджету; визначати пріоритетні напрями використання бюджетних коштів та структуру видатків бюджету; координувати та контролювати діяльність учасників бюджетного процесу на місцевому рівні [21].

2. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері оподаткування, наслідком якого є підвищення фіскального значення місцевого оподаткування [17].

3. Розширення повноважень органів самоврядування у питаннях отриманні неподаткових доходів та регулювання фінансових взаємовідносин з підприємствами та організаціями комунальної власності [15] як вектор реалізації бюджетного потенціалу потребує більшого використання органами місцевого самоврядування неподаткових платежів, активізації участі суб'єктів комунального сектору економіки у формуванні місцевих бюджетів.

4. Звуження видаткових зобов'язань місцевого самоуправління може бути застосоване, якщо недостатнє забезпечення фінансових потреб органів місцевого самоврядування викликане невідповідністю переданих цим органам джерел доходів закріплених за ними повноваженням щодо здійснення бюджетних витрат [3]. У цьому випадку досягти бажаного паритету можна шляхом збільшення надходжень місцевих бюджетів та

завдяки віднесенню частини видаткових зобов'язань до компетенції вищих рівнів суспільного управління.

5. Збільшення дохідної частини місцевих бюджетів, оптимізація її структури у напрямі зростання частки доходів, для мобілізації яких органи місцевого самоврядування можуть активно впливати своїми рішеннями та діями [14].

6. Удосконалення міжбюджетних, та міжмуніципальних та міжгосподарських відносин, яке може бути спрямоване на зменшення бюджетних трансфертів у формуванні місцевих бюджетів або скорочення частки цільових трансфертів [19]. Ця діяльність полягає у створенні Порядку планування та надання трансфертів.

Реалізація бюджетного потенціалу по кожному з вищевказаних векторів має велике значення для забезпечення фінансової незалежності територіальних громад внаслідок наділення органів місцевого самоврядування широкими бюджетними повноваженнями [20], що дозволяє організовувати бюджетний процес на локальному рівні та визначати структуру видатків з урахуванням потреб і уподобань місцевого населення. Надання територіальним громадам права самостійно складати, затверджувати і контролювати виконання місцевого бюджету як найважливішої складової фінансових прав місцевого самоврядування [9] є невід'ємною умовою забезпечення навіть мінімально необхідного рівня їх фінансової незалежності (рис. 1.1).

Самостійність місцевого самоврядування у питаннях реалізації його бюджетних повноважень не може бути абсолютною [4]. Її ступінь залежить від глибини та характеру обмежень, встановлених загальнонаціональним законодавством та об'єктивних умов функціонування бюджетного сектору країни. Тому фінансова незалежність визначається як широтою переліку бюджетних повноважень місцевого самоврядування, так і ступенем втручання державної влади у процес їх здійснення [7].

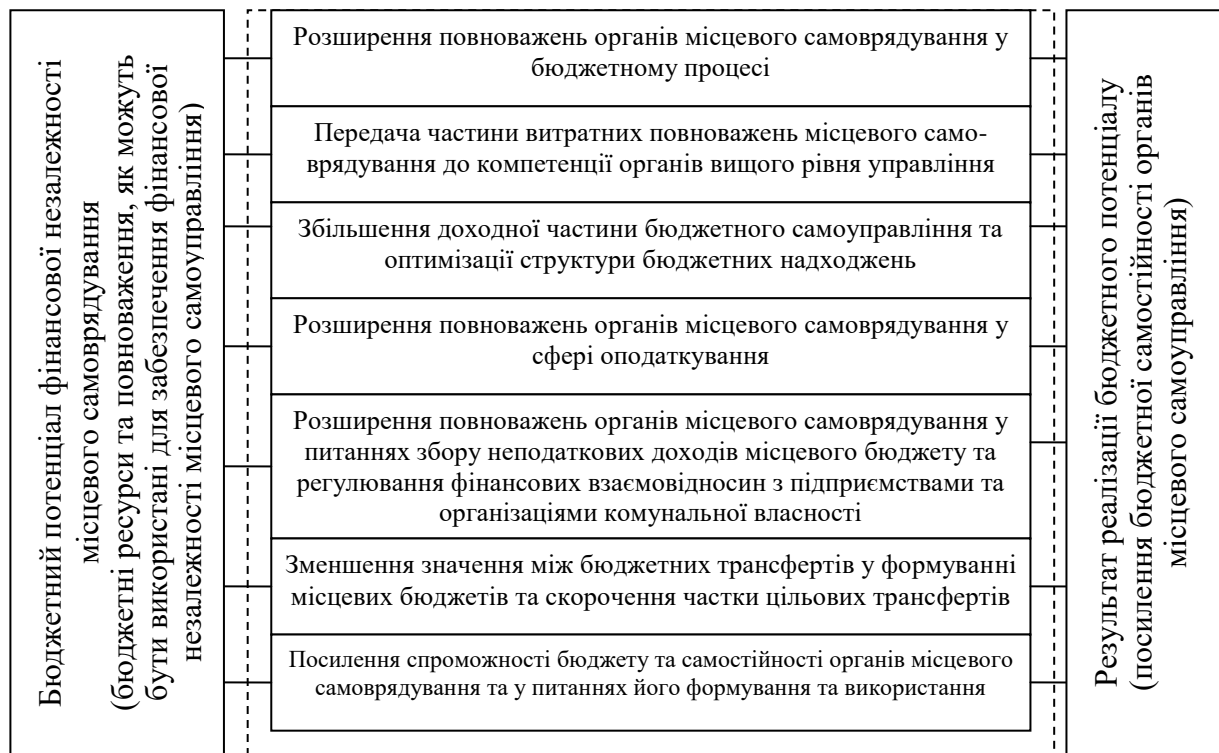

Рис. 1.1. Вектори реалізації бюджетного потенціалу фінансової незалежності місцевого самоуправління

Зменшення обсягу видаткових зобов'язань органів місцевого самоврядування пов'язане зі скороченням компетенції цих органів та їх сферою їх владних повноважень [3]. Збільшення надходжень місцевих бюджетів, у разі незмінності потреб територіальних громад, неодмінно посилює фінансову самодостатність органів місцевого самоврядування. Тому вони проводять власну бюджетну політику, використовуючи всі резерви збільшення доходів.

Отже, нераціонально долати тимчасові фінансові труднощі через передачу частини витратних зобов'язань місцевого самоврядування органам державного управління вищих рівнів, коли недостатнє фінансове забезпечення потреб територіальних громад, спричинене невідповідністю їх доходів закріпленим за ними повноваженням щодо здійснення бюджетних видатків, стає постійним і масовим явищем. При цьому до компетенції вищих рівнів управління доцільно відносити лише ті завдання місцевого самоврядування, які мають загальнодержавне значення, передбачають додержання єдиних соціальних норм і стандартів і можуть не менш

ефективно виконуватись органами державної влади. У результаті перерозподілу мають бути ліквідовані повноваження щодо здійснення видатків, які передані місцевому самоврядуванню без адекватного ресурсного забезпечення, що наразі має місце .

Висновки до розділу 1

1. Традиційно виконання повноважень органами місцевого самоврядування передбачає не лише передачу у розпорядження органів місцевого самоврядування частини загальнодержавних обов'язкових платежів або закріплення за ними права встановлювати місцеві податки і збори, а й підвищення рівня мобілізації бюджетних надходжень, посилення зацікавленості населення в наповненні бюджету громади.

2. Вищевказаний вектор реалізації бюджетного потенціалу тісно пов'язаний з поглибленням повноважень органів самоврядування у сфері оподаткування. Причому надання їм широких прав щодо впровадження місцевих податків, встановлення їх ставок і порядку стягнення не тільки сприяє розширенню фінансових можливостей громад, а й дозволяє оптимізувати використання ресурсного потенціалу адміністративних утворень завдяки вибору тих податків, які відповідають місцевим умовам.

3. Іншою необхідною умовою зростання дохідної частини місцевих бюджетів є підвищення самооцінки органів самоврядування в питаннях стягнення неподаткових платежів. Воно потребує посилення впливу цих органів на економічний розвиток територій, поліпшення ефективності використання комунального майна, поліпшення діяльності комунальних підприємств та активізації їх участі в наповненні місцевих бюджетів.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Нараз реформування місцевого самоврядування України концентрується на питаннях бюджетної децентралізації, яка є однією з умов спроможності громад незалежності та їх ефективного функціонування. Започатковане в Україні діяльність активних органів місцевого самоврядування та створення спроможних самодостатніх об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ), які володіють відповідними земельними, матеріальними та фінансовими ресурсами, об'єктами соціальної інфраструктури для реалізації соціальних потреб громадян, створення умов для сталого розвитку відповідних територій, раціональне використання бюджетних коштів всіх рівнів. Саме територіальні громади мають стати рушієм розвитку на локальному, та національному рівнях, перерозподільчим центром фінансових та інших ресурсів на місцях.

Видатки бюджету відіграють ключову роль у стимулюванні соціально-економічного розвитку (додаток А) як територіальних громад, так і країни в цілому. Вони активізують розподільчі процеси фінансових ресурсів між ланками бюджетної системи, державою, органами місцевого самоврядування, юридичними і фізичними особами. Саме завдяки видаткам відповідного бюджету держава і органи місцевого самоврядування виконують покладені на них функції з метою задоволення і врахування потреб громад, спираючись на принцип субсидіарності [11–12]. Узагальнюючи тенденції щодо викання бюджетів ОТГ за видатками можна зробити висновок про коливання показника динаміки видатків на 1 жителя територіальної громади у розрізі областей від середнього по Україні [13]. Найвищим рівнем видатків є територіальні громади Івано-Франківської області (5,7 тис. грн), а найвищим – територіальні гро-

мади Дніпропетровської області (13,4 тис грн). Нижче середнього є видатки територіальних громад Волинської, Закарпатської, Львівської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Житомирської, Черкаської Київської, Кіровоградської, Миколаївської та областей, що свідчить про низькі власні доходи бюджетів територіальних громад у розрахунку на 1 жителя та недостатній рівень реалізації наявного фінансового потенціалу.

За рахунок бюджетів територіальних громад здійснюється фінансування видатків (додаток А), які делеговані державою (культура, охорона здоров'я, освіта, спорт, соціальне забезпечення, соціальний захист, фізична культура) з метою наближення суспільних послуг до їх споживачів за принципом субсидіарності. Фінансування делегованих повноважень зумовлюється здійсненням фінансуванням повноважень органів територіальних за залишковим принципом, окрема такими наразі є розвиток та модернізація комунальної інфраструктури, фінансування місцевих інвестиційних проєктів. У територіальних громадах з чисельністю населення до 5 тис. жителів спостерігається недостатній рівень надання суспільних послуг споживачам (їх недостатньо або взагалі не надають, до таких відносимо охорона здоров'я та навколишнього природного середовища). Наприклад 5 територіальних громад Волинської області не практикують видатки на охорону здоров'я, майже 140 не мають ефективну систему планування видатків (спостерігається тенденція недовиконання їх планових показників), що впливає на соціально-економічний розвиток ОТГ. Отже, процес формування доходів та планування видатків територіальних громад є одним базовим інструментом системи управління процесами розвитку територій, зокрема в умовах адміністративно-територіальної реформи та забезпечення ефективного функціонування системи державної політики загалом [6]. Підвищення фінансової незалежності місцевого самоврядування можна досягти завдяки скороченню частки трансфертів цільового призначення. Адже заміна субвенцій альтернативними джерелами фінансового забезпечення місцевих

видатків робить органи місцевого самоврядування самостійними у питаннях використання бюджетних коштів.

В умовах бюджетної децентралізації складовою розвитку України є формування фінансово забезпечених органів місцевого самоврядування (ОМС). Мова йде про спроможні громади та достатні джерела наповнення їх бюджетів для ефективного виконання власних повноважень, а також делегованих та переданих на місця, для оперативного вирішення завдань соціально-економічного характеру на рівні ОТГ. Світовий досвід ілюструє [8], що для кожної країни місцеві бюджети становлять найбільшу частку бюджетної системи. В Україні наразі понад 10 тисяч місцевих бюджетів. До реформи місцевого самоврядування понад 70% ресурсів зосереджувалося у держбюджеті, решта – у бюджетах місцевих громад [16]. Починаючи з 2014 р. поступово збільшується частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті (з 38 у 2014 р. до 50% у 2017 р.), що вказує на зростання фінансової бази органів місцевого самоврядування як результат реалізації Концепції реформи місцевого самоврядування в Україні [11, 16–18]

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено умови забезпечення спроможності бюджети територіальних громад внаслідок здійснення органами місцевого самоврядування їх повноважень, забезпечення мешканців ОТГ якісними публічними послугами [19]. Внаслідок децентралізаційних процесів на місцеві бюджети покладено завдання формування їх доходів, пошук резервів їх наповнення у зв'язку із новими повноваженнями. Із початком реалізації реформи ситуація змінилася на користь бюджетів місцевого рівня внаслідок зростання міжбюджетних трансфертів та основної частини надходжень загального фонду як протягом 2013–2015 рр., так і з 2016 р. (частка трансфертів склала понад більше 30%, а основну частину доходу стали займати власні ресурси), [18, 22]

Зниження частки дотаційності місцевих бюджетів за досліджуваний період (з 96% у 2014 р. до 73% у 2017 р. з тенденцією од подальшого скорочення), (Додаток А). Аналогічними є тренди обсягів та кількості позик Держказ-

начейства на покриття тимчасових касових розривів, що певною мірою засвідчує посилення платоспроможності місцевих бюджетів. Разом з тим, збільшено державну підтримку розвитку громад і відновленню інфраструктури. Станом на 1 серпня 2017 р. обсяг загальної бюджетної підтримки ОМС на розвиток територіальних громад та розбудову інфраструктури склав 15 млрд грн (у 30 разів більше, ніж у 2014 р.). За ці кошти реалізовано 5,9 тис проєктів підтримки місцевого та регіонального розвитку [8].

Вплив бюджетної децентралізації на бюджети ОМС України мав як позитивні, так і негативні наслідки. Завдяки реформі муніципалітети стали незалежними і прагнуть самодостатності [24]. Згідно рейтингу у 2018 р. першу п'ятірку областей за рівнем реалізації процесів децентралізації склали Житомирська, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська та Тернопільська області, а останні сходинки Закарпатська, Луганська, Київська, Харківська області [23]. У структурі власних ресурсів бюджетів ОМС у 2018 р. стали плата за землю (понад 500 млн. грн.) та єдиний податок (понад 300 млн. грн.), а у 2019 р. – ПДФО (понад 2 млрд грн) внаслідок прямих міжбюджетних відносин з державою, зарахування міжбюджетних трансфертів, збільшення відсотків зарахування зазначених податків та ПДФО, який зараховувався до районного бюджету [16, 18].

Найменший обсяг видатків у 2020 р. здійснювали ОМС Миколаївської, Сумської та Херсонської областей. У структурі видатків найбільша частка належала освіті (46%), діяльності ОМС (10%), охороні здоров'я (6%), культурі (5%), соціальному забезпеченню і соціальному захисту (2%). Така структура трансфертів вказує на нестачу матеріально-технічної бази та кадрового потенціалу. Наразі існує значна кількість ОТГ з чисельністю населення до 5 тисяч мешканців (Запорізької, Вінницької, Полтавської, Черкаської областей), які є недостатньою спроможними для виконання повноважень порівняно з громадами чисельністю 10 тисяч осіб і більше. Обираючи підходи забезпечення фінансової незалежності місцевого самоврядування, необхідно реалізувати всі вектори реалізації бюджетного потенціалу, не акцентуючи

увагу виключно на одному або декількох з них. Результативність вивільнення бюджетного потенціалу залежить не лише від успішності освоєння окремих потенцій [7], а й від величини синергетичного ефекту, досягнутого завдяки одночасному використанню всіх можливостей (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Схема функціонування механізму реалізації бюджетного потенціалу фінансової незалежності органів місцевого самоврядування

Загалом реалізація бюджетного потенціалу передбачає виконання двох головних у контексті досліджуваної проблематики груп завдань: покращення фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування та розширення їх бюджетних повноважень [8]. Ці завдання тісно взаємопов'язані. Так, надання місцевим органам влади широких бюджетних повноважень буде неефективним у разі нестачі в їх бюджетах коштів, необхідних для

задоволення, принаймні, нагальних потреб територіальних громад, і навпаки, збільшення надходжень місцевих бюджетів без делегування органам самоврядування права визначати напрями їх використання та інших бюджетних повноважень не призведе до вагомого зростання фінансової незалежності цих органів [12]. Тому дуже важливо виконувати названі завдання комплексно і разом. Результатом реалізації бюджетного потенціалу фінансової незалежності органів місцевого самоврядування є забезпечення їх бюджетної самостійності. Бюджетна самостійність є головною складовою фінансової незалежності. Вона відображає можливість і здатність органів місцевого самоврядування проводити власну бюджетну політику і самостійно формувати і витратити місцеві бюджети. Її рівень залежить від повноти забезпечення бюджетними ресурсами, переліку, обсягу та суті бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування.

Ступінь бюджетної самодостатності відображає здатність органів місцевого самоврядування самостійно забезпечувати свої потреби до бюджету протягом довгострокового періоду, однак не відображає широту бюджетних повноважень цих органів. Такі фахівці Світового банку як Роберт Ебел і Сердар Йлмаз за ступенем придатності різних видів доходів для забезпечення фінансової незалежності субцентральної урядів подають їх у такій послідовності: 1) власні податки; 2) загальні податки; 3) неподаткові доходи; 4) податки, розмежовуються між бюджетами; 5) загальні гранти; 6) спеціальні гранти [10]. Збільшення частки власних доходів в сукупних надходженнях органів місцевої влади у найбільшій мірі сприяє посиленню їх фінансової самостійності, у той час як зростання питомої ваги доходів, що передаються відповідно до рішень інших органів влади і мають цільове призначення, навпаки, максимально її обмежує [15].

Економіст Чарльз Е. Мак-Лур'є [11] і вітчизняний вчений Т.В. Грицюк [12] виділяють шість способів розподілу повноважень у сфері оподаткування між рівнями публічної влади, застосування яких також різною мірою позначається на рівні самостійності регіонального та місцевого самоврядування. За

здатністю забезпечувати фінансову незалежність місцевої влади їх можна розподілити в такій послідовності: 1) податкова самостійність; 2) децентралізований розподіл податкових повноважень; 3) уніфіковане децентралізоване розподіл податкових повноважень; 4) централізований розподіл податкових повноважень; 5) розмежування податкових доходів в умовах централізації податкових повноважень; 6) повна централізація податкових доходів і податкових повноважень [21]. Таким чином, місцеві бюджети як матеріальна основа бюджетної самостійності органів місцевого самоврядування формуються за різними видами доходів і різними способами, застосування яких неоднаково позначається на рівні фінансової незалежних ресурсах за рахунок власних і закріплених залежностей органів. Удосконалення структури доходів дозволяє підвищити рівень фінансової незалежності місцевого самоврядування і не потребує залучення значних фіскальних ресурсів, тому цей напрям реалізації бюджетного потенціалу являється особливо значущим в умовах недостатності коштів бюджету.

Отже, на рівень реалізації бюджетного потенціалу органів місцевого самоврядування впливає низка факторів. Зокрема, він залежить від суспільно-політичних чинників, що зумовлюють межі фіскальної децентралізації: рівня демократизації суспільного життя; політичної та адміністративно-територіальної моделей організації влади, що застосовуються в державі; різниці місцевого самоврядування та ефективності її функціонування; активності участі населення в діяльності місцевого самоврядування; соціальної спрямованості державної політики та схвалення його громадянами. Значним також є вплив економічних факторів: ефективності державної регіональної економічної політики та системи міжбюджетних відносин; рівнів макрофіскальної стабільності та економічної безпеки країни; темпів економічного зростання; ступеня диспропорцій в економічному розвитку територіальних одиниць і рівності міжтериторіального розподілу баз оподаткування; зацікавленості органів місцевого самоврядування в активізації процесів економічного розвитку; розвиненості суспільного фінансового контролю. Крім цього,

рівень реалізації бюджетного потенціалу визначається інформаційним, кадровим та матеріально-технічним забезпеченням органів місцевого самоврядування, наявністю та досконалістю необхідного наукового, нормативно-правового та методичного забезпечення.

Висновки до розділу 2

1. Успішність діяльності органів місцевого самоврядування щодо використання бюджетного потенціалу з метою забезпечення фінансової незалежності залежить від ефективності механізму його реалізації. Цей механізм являє собою сукупність принципів, форм, методів, інструментів, правового забезпечення і заходів, що застосовуються в процесі оцінки і використання бюджетного потенціалу.

2. Механізм реалізації бюджетного потенціалу фінансової незалежності місцевого самоврядування включає низку обов'язкових елементів, зокрема оцінку бюджетної самостійності місцевих рад, моніторинг та аналіз результатів використання бюджетного потенціалу, заходи щодо виявлення, попередження та мінімізації можливих негативних наслідків посилення бюджетної самостійності, здійснення яких сприятиме забезпеченню ефективного функціонування цього механізму. Ухвалення рішення про реалізації бюджетного потенціалу повинно передувати прогнозування та аналіз можливих позитивних і негативних результатів його використання і створення умов, необхідних для забезпечення бюджетної самостійності органів місцевого самоврядування, насамперед вирівнювання диспропорцій в економічному і соціальному розвитку територіальних одиниць, поліпшення прозорості та відкритості бюджетного процесу, формування дій громадського контролю за плануванням та виконанням місцевого бюджету, удосконалення адміністративно-територіального устрою та міжбюджетних відносин.

РОЗДІЛ 3

ПАРАДИГМА ВИБОРУ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ АВТОНОМІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Наразі особливого значення набуває осмислення теоретико-політичних і конституційно-правових аспектів закріплення і формування принципу автономії та самостійності місцевого самоврядування з позицій наукового аналізу співвідношення держави і суспільства, правової держави і громадянського суспільства. У контексті зміцнення інституту місцевого самоврядування вирішального значення набуває визначення меж автономії органів місцевого самоврядування, що є основним принципом побудови системи місцевого управління.

Наразі у суспільстві існують очікування щодо ефектів від децентралізації у короткостроковій перспективі: діяльність на користь громад внаслідок зміни повноважень ОМС, акумулювання бюджетних ресурсів; збільшення можливостей реалізації власних стратегій розвитку на основі організаційного та матеріально-фінансового потенціалу. Перші соціально-економічні наслідки децентралізації на розвиток ОТГ забезпечені перерозподілом видатків бюджетів між рівнями управління, зростанням частки капітальних видатків; підвищенням рівня видатків на розвиток інфраструктури, стимулювання економічної активності територій, за рахунок оптимізації податкового навантаження [2]. Водночас відбувається збільшення дохідних джерел та надходжень від них, зростання доступності публічних послуг, кількості проєктів, що реалізуються тощо. Однак, рівень фінансової забезпеченості ОТГ залишається одним з головних аспектів визначення їх спроможності виконання завдань і функцій [3].

Основними показниками децентралізації вважаються частка доходів у розпорядженні ОМС і їх частка видатків у консолідованому бюджеті держави. Вирішення наявних проблем управління доходами ОМС

пропонується таке: внесення зміни в адміністрування податків та їх оптимізація; впровадження чітких та прозорих механізмів формування та використання коштів спецфондів; впровадження чітких і прозорих механізмів контролю достовірності, своєчасності та повноти отриманих податкових надходжень; розподіл субвенції на соціально-економічний розвиток територій [4]. Починаючи з 2013 р., Мінфін України не передбачає субвенції Державного бюджету України, однак рішення Верховної Ради України їх включають до Держбюджету. У 2021 р. така Субвенція зростає у 3,5 рази порівняно з 2020 р. Проблемами формування та розподілу Субвенції є такі: 1) непрозорий характер розподілу коштів (заявниками можуть бути народні депутати та/або ОДА, а реалізація проєктів відбувається в межах територій, за які клопочуть заявники); 2) відсутні прозорі критерії визначення розпорядника; 3) низька ефективність використання коштів; 4) недостатній контроль та відсутність моніторингу за виконанням проєктів соціально-економічного розвитку за рахунок коштів Субвенції; 5) відсутність прозорого законодавчого механізму щодо розподілу коштів; 6) відсутність механізму гарантій повноцінного фінансування проєктів [5]. Введення коштів Субвенції для підтримки проєктів ОМС може оптимізувати їх розподіл. Послідовні кроки державної підтримки на 2022–2024 роки визначені Бюджетною декларацією [1], зокрема через продовження децентралізації бюджетних повноважень, упорядкування сфер відповідальності ОМС та органів державної влади; подальший розвиток правових, організаційних та фінансових основ забезпечення спроможності ОМС; забезпечення динаміки їх доходів; удосконалення підходів щодо горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів; узгодження прогнозів бюджетів ОМС з довго- та середньостроковими програмами соціально-економічного розвитку громад; автоматизації процесів управління державними фінансами через впровадження новітніх інформаційних технологій, удосконалення програмно-цільового методу, у тому числі через інтеграцію та гендерноорієнтований підхід.

Подальші механізми міжбюджетного регулювання визначають втрату фінансової самостійності територіальних громад внаслідок дотаційного характеру місцевих бюджетів. Основним джерелом забезпечення мобілізації до ходів місцевих бюджетів є податкові надходження (як загальнодержавні податки і збори, так і місцеві податки і збори). Упродовж 2011–2016 рр. у структурі доходів ОМС збільшена частка податкових надходжень від 80,2 до 86,8 % (без урахування міжбюджетних трансфертів). Місцеві податки і збори займають незначну частку у місцевих бюджетах. Проблема наповнення бюджетів низового рівня, збільшення частки їх доходів, підвищення ролі місцевих податків є визнаними напрямками їх зміцнення та розширення фінансової автономії. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) наразі зберігає позицію найвагомішого джерела – 61% загальних надходжень. Збільшення надходжень від податку на доходи фізосіб внаслідок легалізації виплат зарплати, підвищення соціальних гарантій є чинниками впливу на доходи (у тому числі за рахунок збільшення ставки оподаткування до 17 %). Другим джерелом надходжень до бюджетів ОМС є плата за землю, проте частка його мала. Найвагомішим серед місцевих податків і зборів стає єдиний податок Також вагомих джерелом наповнення місцевих бюджетів є податки і збори, пов'язані зі забрудненням навколишнього природного середовища [20]. Нововведенням Податкового кодексу України стало впровадження екологічного податку замість зборів за забруднення навколишнього середовища, який сплачується під час придбання палива. У перспективі джерелом наповнення бюджетів ОМС має стати податок на нерухомість [22]. ОМС також повинні мати право самостійно впроваджувати власні податки та збори, враховуючи специфіку території [2], потрібно забезпечити співпрацю суб'єктів підприємництва та податкових органів. Наразі великі зусилля марнуються на облік та звітність, боротьбу з податковими органами, пошук засобів уникнення податків тощо, а також на контроль та адміністрування [10]. Головною метою реформи є створення

передумов економічного зростання за рахунок підприємницького потенціалу, особливо людського капіталу, зокрема інтелектуального розвитку.

Головними компенсаторами мають стати: радикальне зменшення зловживань; удосконалення адміністрування ПДВ; єдиної ставки ПДФО у 20 %; заощадження 8 % поточних витрат бюджету та Пенсійного фонду за рахунок запобігання розкраданню, інвентаризації ПФ, відміні субсидуванню підприємств тощо; збільшення надходжень від акцизів та плати за надра; збільшення надходжень від податку на прибуток. Реформування Державної фіскальної служби передбачає таке: 1) відновлення довіри платників податків; 2) добровільна сплата податків бізнесом; 3) перетворення ДФС у консультаційно-сервісну службу; 4) автоматизація та оптимізація всіх організаційних процесів ДФС; 5) забезпечення прав громадян у сфері оподаткування, неухильне виконання Конституції; 6) зниження витрат на утримання апарату ДФС; 7) збільшення інвестиційної привабливості України; створення умов для розвитку бізнесу. Основними напрямками децентралізації мають бути: забезпечення бюджетної незалежності та самостійності бюджетів ОМС; стимулювання громад до об'єднання; закріплення за бюджетами ОМС стабільних джерел доходів, розширення їх доходної бази; децентралізація видаткових повноважень за принципом субсидіарності; посилення відповідальності профільних міністерств за реалізацію державної політики; удосконалення механізму бюджетного регулювання та вирівнювання [13]. Основу фіскальної децентралізації закладено у Податковому та Бюджетному кодексах, покликаних підвищити фінансову самостійність місцевих бюджетів. Серед інструментів фіскальної децентралізації відзначаємо: норматив ПДФО (60, 15, 40, 0 %); 10 % податку на прибуток підприємств; екологічний податок (80 %); збір з продажу підакцизних товарів у роздрібній торгівлі (від 2 до 5 %); податки на нерухоме майно, у тому числі на комерційну нерухомість, за землю, транспортний податок; місцеві гарантії (спрощення процедури); вирівнювання бюджету за

доходами та пов'язані з цим можливості впливу громади на прогностичні показники бюджету.

Підвищення якості податкового планування, поряд з оптимізацією системи оподаткування дозволить знайти регіональні резерви для фінансування заходів, намічених територіальними цільовими програмами. З цією метою якісно новою політикою державних видатків під час формування бюджетів необхідно впровадити Нормативи фінансових витрат для розрахунку фінансування освіти, культури і мистецтва. Вищевказані заходи дозволять усунути виявлені недоліки у функціонуванні бюджетного механізму та підвищити ефективність використання бюджетних коштів як у соціальній, так і у виробничій інфраструктурі регіонів.

Висновки до розділу 3

1. Одним з головних завдань трансформаційних процесів в Україні є створення ефективної податкової системи, яка забезпечувала б розвиток суспільного сектору держави, який відповідним чином регулює соціально-економічні та політичні відносини. Результатом проведеного аналізу є виявлена негативна тенденція в плануванні податкових доходів. Нами пропонується проводити моніторинг якості бюджетного планування і прогнозування.

2. Фіскальна децентралізація дає змогу на місцевому рівні збільшити та надходження місцевих бюджетів за рахунок локальних податків. Їх джерелом має стати розширення бази оподаткування та генерація нових видів доходів, зокрема таким міг би стати податок на майно. До його складу пропонуємо включити податок на нерухоме майно, плату за землю та транспортний податок.

ВИСНОВКИ

1. У дослідженні відзначено залежність державного бюджету від податкових надходжень, низький рівень неподаткових доходів, а також доходів від підприємницької діяльності. Виявлено, що планування податкових доходів здійснюється за фактичними даними попереднього фінансового року з коригуванням на прогнозовані макроекономічні показники, такі як темп інфляції. Чітко простежується невиконання доходів державного бюджету за одними податковими надходженнями та перевиконання за іншими. Фактичні параметри бюджетних доходів і витрат істотно не збігаються з плановими, які значно занижені. Застосовується автоматичний метод бюджетного планування, який ґрунтується на перенесенні підсумків виконання бюджету за доходами і видатками за звітний період до бюджету на новий період. В ході проведеного аналізу також був виявлений низький рівень неподаткових доходів.

2. На нашу думку, система оподаткування повинна сприяти виробничій діяльності, стимулювати формування коштів на пріоритетних напрямках економічного і соціального розвитку. Податкова політика має бути націлена на вирішення двох завдань: модернізацію податкової системи та забезпечення необхідного рівня доходів бюджетної системи. Вся система податкових заходів повинна орієнтувати підприємництво на посилення інвестиційної активності та технологічний розвиток виробництва на базі інновацій. Визначальне значення в доходах повинні мати нові податкові джерела.

3. Податки є головним джерелом коштів бюджету, фінансовою базою існування держави. Таким чином, процес точкового налаштування податкової системи повинен тривати в еволюційному дусі. Результат проведеного аналізу відобразив, що в структурі податкових доходів податок на доходи, прибутковий податок - основне джерело доходів бюджетів. На нашу думку, залежність доходів бюджету в умовах кризи тільки від цих видів

податків є негативним фактором і вимагає стимулювання планування нових податкових і неподаткових платежів.

4. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що регіональний розвиток сьогодні зумовлений специфікою, методами механізмами та способами їх реалізації у системі регулювання, підвищення ефективності застосовуваних інструментів фіскального регулювання як сукупності заходів непрямого впливу на економіку та соціальні процеси за допомогою таких інструментів, як встановлення податкових пільг; зміни виду та податкових ставок; зниження або підвищення рівня оподаткування; відрахувань у бюджет.

5. Практичне запровадження вказаних підходів у фіскальній політиці та сфері оподаткування сформує передумови реформи – докорінної зміни відносин між державою та платниками з питань сплати та нарахування податків. Збільшення надходжень за обсягом та величиною має стати результатом реформи. Досягнення такого результату має привести до зростання економіки та її добровільної детінізації. Вирівнювання правил гри, передбачає позбавлення адміністративного-корупційного тиску, зменшення оподаткування фінансових результатів, що надасть поштовх зростанню. Податкове навантаження на тих, хто створює нові робочі місця має бути зменшене.

6. Окрім цього, податки зменшуються у частині їх високої еластичності (виведення прибутків та зарплат з тіні), одночасно збільшуються ті, від яких дуже важко втекти: ПДВ (за рахунок оптимізації адміністрування) та податки на майно. Досягти ефективного функціонування ОМС в Україні можна за рахунок подальшої децентралізації владних повноважень, поступової передачі фінансових ресурсів, з розширенням фінансової автономії територіальних громад, оптимізація впливу реформування місцевого самоврядування у форматі конституційної, адміністративної, територіальної та бюджетної реформ.

7. Запропоновано виокремити основні вектори реалізації бюджетного потенціалу фінансової незалежності місцевого самоврядування. Розроблено авторську схему функціонування механізму реалізації бюджетного

потенціалу фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Доведено, що підвищенню ступеня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування мають сприяти розширення повноважень органів місцевого самоврядування у бюджетному процесі, у сфері оподаткування, у питаннях справляння неподаткових доходів та регулювання фінансових взаємовідносин з підприємствами та організаціями комунальної власності, а також удосконалення міжбюджетних відносин.

8. З метою пошуку нових джерел доходів, побудови ефективної системи оподаткування, галузях сільського господарства необхідно надати організований характер, за допомогою виділення коштів з бюджету створити ряд великих сільських господарств, здатних відновити ефективну роботу таких галузей, як бджільництво, конярство, вівчарство, птахівництво, рибальство, шовківництво. Податкова політика повинна передбачати реформування системи оподаткування, податкових ставок, величини податкового тягаря, реалізацію основних цілей економічного розвитку, оптимізацію галузевої та регіональної структури економіки; встановлення для ряду фізичних і юридичних осіб, крім загальної системи оподаткування, пільгового режиму оподаткування.

9. Світова практика показує, що податки виконують не тільки фіскальну роль, а й стимулюють розвиток суспільного виробництва. Тому законодавство має стимулювати і цей бік оподаткування. Досягти цього можливо за рахунок сучасних підходів до правового регулювання оподаткування. Як показує практика економічно розвинених держав, ефективним засобом регулювання оподаткування є використання планування. Існує п'ять

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетна декларація на 2022–2024 роки. Постанова КМУ від 31.05.2021 р. № 548 “Про схвалення Б ю д ж е т н о ї декларації на 2022–2024 роки”. Документ 1652 – IX у редакції 15.07.2021. URL: [https:// zakon. rada. gov. ua/ laws/ show/1652-20#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1652-20#Text)
2. Бюджетний кодекс України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ 2456-17#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text).
3. Двігун А. Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні як чинник зміцнення територіального розвитку. *Review of transport economics and management*. 2020, №3(19). С. 79-86. URL: [https://doi.org/10.15802/rtem.v0i3\(19\).211180](https://doi.org/10.15802/rtem.v0i3(19).211180)
4. Двігун А.О., Шевченко О.В. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні: наук. доп. / Двігун А.О. Шевченко О. В., та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.
5. Добош Н. М., Данилків Х. П., Гориславець П. А. Формування доходів об'єднаних територіальних громад в умовах удосконалення податкового законодавства. *Науковий вісник НЛТУ України*, 2018, т. 28, № 4. С. 46–51.
6. Лубкей Н., Крамарчук С. Шляхи вдосконалення формування ... *Наука молода* № 15–16, 2017 С. 197.
7. Місцеві фінанси : підруч. / [Кириленко О. П., Квасовський О. Р., Лучка А. В. та ін.] ; за ред. О. П. Кириленко. К. : Знання, 2006. 677 с.
8. Науменко А. М. Напрями підвищення дохідності місцевих бюджетів. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 6. URL: [http://www.nbu.gov.ua/portal/ Soc_Gum/Dtr_ep/2009_6/files/ ekon_06_09_26_Naumenko.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2009_6/files/ekon_06_09_26_Naumenko.pdf).
9. Павлюк К. В. Формування доходів місцевих бюджетів. *Фінанси України*. 2020. № 4. С. 24–37.
10. Податковий кодекс України зі змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

11. Сич О.А. Удосконалення організації оподаткування доходів фізичних осіб. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів: В-во ун-т“Львів. Політехніка”, 2007. С. 124–128.
12. Слухай С. В., Гончаренко О. В. Удосконалення формування доходів місцевих бюджетів в Україні. *Фінанси України*. 2017. № 8. С. 63–72.
13. Сунцова О. О. Місцеві фінанси : навч. посіб. 3-тє вид. [перероб. та доп.]. К. : Центр навч. літ-ри, 2010. 488 с.
14. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія /за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.
15. Тимчук Г. Фінансово-бюджетне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування. *Буковинський вісник Державної служби та місцевого самоврядування*. 2009. № 2. С. 40–43.
16. Хілобок Ю. А. Шляхи зміцнення доходної бази місцевих бюджетів України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 1 (9). С. 111–115.
17. Щур Р.І. Теоретичні основи формування видатків об'єднаних територіальних громад. *Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Серія «Економіка»*. 2018. Т. 23. Вип. 7 (72). С. 174-179.
18. Щур Р.І. Фінанси об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. Монографія. Тернопіль: Осавца Ю.В. 2019. 394 с.
19. Юшко С. В. Показники виконання бюджету: теоретичні і практичні аспекти. *Фінанси України*. 2021 №1. С. 46-63.
20. Ярошевич Н. Б., Липа О. Я. Шляхи збільшення доходної бази місцевих бюджетів в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Вип. 20.10. С. 278–282.
21. Ebel R., Yilmaz S. Concept of Fiscal Decentralization and Worldwide Overview. Washington, D. C. : World Bank Institute, 2012. № 30346. 64 p.
22. McLure Ch. E., Martinez-Vazquez J. The Assignment of Revenues and

Expenditures in Intergovernmental Fiscal Relations URL: http://www1.worldbank.org/pub-licsector/Learning_Program/Decentralization/Assignment-Revenues.pdf.
40 p.

23. Shchur R. I. The methodology of forming united territorial communities' budget expenditures in Ukraine. Economic sciences: priority directions of modernization :collective monograph / L. B. Barannik, O. L. Galtsova, O. V. Horniak, T. V. Derkach, etc.–Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. – P. 241-262.